

MUSIQA DARSLARIDA SHARQ MUTAFAKKIRLARINING TA'LIMOTIDAN FOYDALANISH

*Xo 'jaobod tumani 6 -umumiy o 'rta ta 'lim
maktabi musiqa fani o 'qituvchisi
Karamxodjayeva Dildora Fathullayevna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlari — Abu Nasr Forobiy, Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiylarning musiqa san'ati va tarbiya borasidagi qarashlari tahlil qilinadi. Ayniqsa, Jomiyning "Risolai musiqiy" asarining nazariy va amaliy ahamiyati, maqomlar tizimi va ritmga oid ta'limotlari yoritiladi. Forobiyning musiqani inson axloqi, estetik didi va sog'lig'iga ta'sir etuvchi vosita sifatida baholashi hamda Navoiy tomonidan ilm-fan homiyligi g'oyasi alohida o'rin egallaydi. Shuningdek, maqolada o'zbek xalqining qadimiy kasb-hunar an'analari, ularni yoshlarga mehnatsevarlik ruhida yetkazishdagi ahamiyati ko'rsatib o'tiladi. Maqola musiqa darslarida Sharq mutafakkirlarining merosidan samarali foydalanish imkoniyatlarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Sharq mutafakkirlari, musiqiy tarbiya, Abdurahmon Jomiy, Risolai musiqiy, Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy, maqom, iqo, estetik tarbiya, kasb-hunar, mehnatsevarlik, o'zbek xalq an'analari, musiqa nazariyasi, ilmiy meros, ma'naviy tarbiya.

Аннотация: В данной статье анализируются взгляды мыслителей Востока - Абу Насра Фараби, Абдурахмона Джами и Алишера Навои на музыкальное искусство и образование. В частности, освещается теоретическое и практическое значение труда Джами «Рисолай музикаий», система макомов и его учение о ритме. Особое место занимают оценка Фараби музыки как средства воздействия на нравственность, эстетический вкус и здоровье человека, а также идея Навои о покровительстве науке. В статье также освещаются древние профессиональные традиции узбекского народа и их значение в передаче их молодежи в духе трудолюбия. В статье раскрываются возможности эффективного использования наследия мыслителей Востока на уроках музыки.

Ключевые слова: восточные мыслители, музыкальное образование, Абдурахмон Джами, Рисолай музикаий, Абу Наср Фарабий, Алишер Навои, маком, ико, эстетическое воспитание, профессия, трудолюбие, узбекские народные традиции, теория музыки, научное наследие, духовное образование.

Abstract: This article analyzes the views of Eastern thinkers - Abu Nasr Farabi, Abdurakhmon Jami and Alisher Navoi on the art of music and education. In particular, the theoretical and practical significance of Jami's work "Risolai muziqiy", the system of maqoms and his teachings on rhythm are highlighted. Farabi's assessment of music

as a means of influencing human morality, aesthetic taste and health, and Navoi's idea of the patronage of science occupy a special place. The article also highlights the ancient professional traditions of the Uzbek people and their importance in conveying them to young people in the spirit of hard work. The article reveals the possibilities of effective use of the heritage of Eastern thinkers in music lessons.

Keywords: Eastern thinkers, musical education, Abdurakhmon Jami, Risolai muziqiy, Abu Nasr Farabiy, Alisher Navoiy, maqom, iqo, aesthetic education, profession, diligence, Uzbek folk traditions, music theory, scientific heritage, spiritual education.

Kirish

O'zbek xalq tarbiyashunosligining o'tmishdagi mashhur mutafakkirlar, xalq maorifi arboblari va ma'rifatparvar shoirlarning, mehnat kasb-hunar to'g'risidagi qimmatli fikrlarini biz uchun ahamiyatli tomoni shundan iboratki, ulardan yosh avlodni mehnarsevarlik ruhida tarbiyalash, kasb-hunarga qiziqtirishning vositasi sifatida foydalanish mumkin.

Bizga ma'lumki o'zbek xalqining qadimiy kasb-kori asosan dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilik bo'lgan. Ushbu kasb-korlar yuzlab yillar davomida shakllanib har biri o'z ichida o'nlab tarmoqlarga ajralgan va gullab yashnagan.

Material va usullar

Jomiyning ko'p qirrali ijodiy faoliyati adabiyot, fan va san'at sohalarida barakali bo'ldi. Abdurahmon Jomiy juda ko'p ilmiy va adabiy xarakterdagi kitob va risolalar muallifidir. Uning ilmiy asarlari orasida musiqaga bag'ishlanib yozilgan "Risolai musiqiy" asari musiqa nazariyasi masalalariga bag'ishlangan bo'lib, ayniqsa maqomlarni o'rganish borasida diqqatga sazovordir.

Adabiyotlar taxlili

Abduraxmon Jomiy zo'r sozanda va bastakor ham bo'lgan. Professor Fitratning zikr etilgan asarida Jomiy o'z zamonasida mashhur bo'lgan "Naqshi Mullo" nomli musiqa asari yaratganligi haqida eslatib o'tiladi. Bu asar ashula yo'llaridan biri bo'lib, Jomiyning bastakor bo'lganligini tasdiqlaydi. Jomiy musiqa soxasining amaliy va nazariy tomonlarini chuqur egallagan san'atkor edi.

Abdurahmon Jomiyning "Risolai musiqiy" asari Navoiyning iltimosi bilan buyuk olimning keksayib qolgan vaqtida yozilgan edi. Navoiy o'zining "Xamsatul-mutaxayyiriy" asarida bu risolaning yuzaga kelishi haqida eslatib o'tadi.

Navoiyning yozishicha, ustoz Qulmuhammad Udiy yoshligidan musiqaga havas qo'ygan va ajoyib kuylar yaratardi. Keyinchalik u juda mashhur san'atkor bo'lib yetishadi. Buyuk Navoiy shoir va san'atkorlar homiysi sifatida, unga musiqa nazariyasidan ham ma'lumot berishni lozim topadi va bir necha olimlarga musiqa risolasi yozishni tavsiya etadi. Mavjud risolalar juda murakkab va ommabop emas edi.

Shuning uchun musiqa nazariyachilaridan mavlono Alishoh, Amir Murtoz, Xo‘ja Shahobiddin, Abdulla Marvorid kabilar musiqaga doir risolalar yozadilar. Navoiyga ularning hech biri ma’qul bo‘lmaydi. Oqibatda Navoiyning iltimosi bilan Abdurahmon Jomiyning “Risolai musiqiy” asari yuzaga keladi.

Jomiyning risolasi ixcham, ommabop va o‘zining chuqur mazmundorligi bilan xarakterlidir.

Asar muqaddima, ikki bo‘lim va xotima qismlaridan tashkil topgan. Abdurahmon Jomiy ilmiy – musiqiy risolasida musiqiy tovushlarni tahlil qilish uchun ikki yo‘nalish, ya’ni “Ilmi ta’lif” tovushlarning o‘zaro munosabati, tovushqatorlarni organishga, “Ilmi iqo” esa ritm haqidagi ta’limotlardan iborat edi. Muqaddima qismida tovushlarning paydo bo‘lishi, birinchi bo‘limda – nag‘ma, bo‘d va ularning o‘zaro nisbatlari, jins, jam va maqomlar masalasi, ikkinchi bo‘limda iqo masalalari sharhlab berilgan. Jomiy risolasining kattagina qismi o‘n ikki maqom masalalariga bag‘ishlangan. Asarda o‘n ikki maqom tizimi va tizimiga kirgan 24 sho‘ba va ovozarlar aniq va qisqa tarzda tushuntiriladi.

Al-Farobiy mantiqqa nima yangi hissa qo‘shdi Aristotel bilan taqqoslaganda muammo bormi?

1. U shartli nazariyani rivojlantirishga tegishli sillogizm, shartli kategorik va bo‘linish-kategorik xulosalar.
2. Qarama-qarshilik orqali sillogizmni joriy etish, qaysi haqiqatni tasdiqlash uchun-yoki hukm, biz qarama-qarshilikning yolg‘onligini aniqlaymiz uning hukmlari.
3. Aristoteldan ko‘ra kengroq, Al-Farabi birinchisida deb nomlangan xulosani rivojlantiradi

O‘qituvchi “o‘g‘irlash” bilan, ikkinchi o‘qituvchi bilan — “ko‘chirish”. Ushbu turdagi xulosaning mohiyati quyidagilardan iborat o‘xshashlik asosida xulosa chiqarishda tasdiqlash uchun bir xil munosabatdagi ikkita element ularning o‘xshashliklari boshqa jihatdan.

Natija

O‘rta Osiyoda yashagan mutafakkir olimlarimiz jaxon fani madaniyatiga o‘z xissalarini juda ko‘p qo‘shgan olimlardir. Qadimiy qo‘l yozma va manbalarda, arxeologik qazilma ishlaridan topilgan durdona yodgorliklar qadimda durdona noyob manbalar borligidan dalolat beradi. Arab istelosi davrida (7-9 asrlar) boshqa madaniyy yodgorliklar qatori musiqaga doir yozma manbalar ham yoqib yuborilgani achinarli xol va bizgacha yetib kelmaganining sababi ham shu deb aytib o‘tiladi.

Buyuk allomalar keng dunyoqarash, ko‘pqirrali ilmga ega bo‘lishlari bilan bir qatorda hunarga, kasbga ham mehr qo‘ygan insonlar sifatida tarixdan joy olganlar. Forobiy ham o‘z navbatida nazariy jihatdan musiqashunos, amaliy jihatdan taniqli bastakor, xalq uchun yaqin va qadrdon siymo sifatida nom chiqargan ustozlardan bo‘lgan. U o‘zining «Musiqqa haqida so‘z» asarida musiqa tarixi, nazariyasi, musiqa

asboblari, bastakorlik va ijrochilik san'ati bo'yicha o'z davri uchun mukammal ma'lumotlar bera olgan. Ko'pchilik yevropalik arabshunos olimlarning ta'kidlashlariga qaraganda, Forobiyning musiqa haqidagi fikr va mulohazalari, asarlari, unga qadar musiqa haqida yaratilgan asarlardan nafaqat o'zining ustunligi, balki originalligi, noyoblighi va yangi nazariyalar bilan to'ldirilganligi sababli, butun Sharq va Yevropa musiqa taraqqiyotiga qo'shilgan ulkan ulushdir. Forobiy musiqani, insonda yuksak axloq namunalarini shakllantiruvchi, unda estetik did va go'zallik tuyg'ularini uyg'otuvchi va hatto inson sihat-salomatligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi vosita deb ta'riflaganligi bizga ma'lum. Alloma musiqa asboblari shaxsan o'zi yasari va ularni ko'cha-ko'ylarda, bozorlarda, odamlar to'planib, gurunglashib o'tirgan vaqtlarida chalib, ularda zavq-shavq, his-tuyg'ularni uyg'otib, kayfiyatlarini ko'tarar edi. Uning musiqaga bo'lgan muhabbati, ijrochilik mahorati shu darajada ommabop, xalq hayotiga yaqin ediki, u turli rivoyatlarning to'qilishiga sabab bo'lgan.

Muhokama

S. Ayniy – Alisher Navoiy monografiyasida Bertelsning fikr-mulohazalari ancha yumshatilgan. Janri o'z davrida Jomiy, A. kabi atoqli so'z ustalarining ijobiy ahamiyati. Navoiy shunday ko'rsatildiki, ular feodallarning nopokliklarini fosh qilishda qo'l keldi. tizimi. Shuningdek, adabiyotshunos L. Hatto muammo janrini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotida ham o'z Alisher Navoiy asari - mavhum asar misolida Zohidov ko'plab misollar keltiradi. masalalarda uning qarashlarini rivojlantirish bilan bir qatorda ma'no alohida ahamiyatga ega ekanligini, qaysi atoqli olim A. Adabiyot izlanishlarining ta'siri bor desak to'g'ri va hayitmetov - Alisher Navoiyning tanqidiy qarashlari¹.

Jomiy o'zining "Fusus sharhi" asarida "Fusus" asarini har tomonlama tahlil qilgan va sharhlagan. Al-hikam". Boshqa asarlarida ("Lavoyih", "Haft avrang", "Bahorat" va boshqalar) Jomiy batafsil bayon qiladi. Ibn Arabiyning so'fiylik falsafasi tamoyillari haqida, ular asosida ko'pchilik tadqiqotchilar bahslashadilar.

Abdurahmon Jomiyning falsafiy nuqtai nazarining manbasini Ibn Arabiydan izlash kerakligi. Jumladan, Jomiyning qarashlari bevosita "Ibn Al-Arabi falsafasining paydo bo'lishi" degan fikrdir².

Forobiyning "Musiqa haqida so'z" asari esa musiqa bilan inson ruhiyati, axloqi va sog'ligi o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur tahlil qilib, musiqani tarbiya vositasi sifatida qaraydi. Bu esa yosh avlodni nafaqat ijodkorlikka, balki yuksak insoniy fazilatlarga yo'naltiradi.

¹ Jamiy and Navoi. Collection of conventions. T., 2020. 6-b.

² . <https://cyberleninka.ru/article/n/abdura-mon-zhomiy-falsafiy-dunyo-arashi-shakllanishining-genezisi>.

Shuningdek, qadimiy kasb-hunarlar, mehnatsevarlik va san'atni qadrlash kabi qadriyatlar ham o'zbek xalq tarbiyashunosligida mustahkam o'rin tutadi. Shu bois, bu mutafakkirlarning asarlari va qarashlari asosida musiqa darslarini boyitish, yoshlarni hunarga, san'atga va milliy merosga hurmat ruhida tarbiyalash bugungi kunda dolzarb vazifalardan biridir.

Xulosa o'rnida musiqa darslarida Sharq mutafakkirlarining ta'limotidan foydalanish nafaqat o'quvchilarning musiqaga bo'lgan qiziqishini oshiradi, balki ularning ma'naviy-axloqiy kamolotini ta'minlashda ham muhim o'rin tutadi. Forobiy, Ibn Sino, Navoiy kabi ulkan mutafakkirlar musiqani nafaqat san'at, balki inson qalbi va ruhiyatiga ta'sir etuvchi kuch sifatida baholaganlar. Ularning qarashlari asosida musiqa saboqlariga ma'naviy-ma'rifiy mazmun yuklash mumkin. Shu orqali o'quvchilar nafaqat musiqiy bilimga ega bo'ladilar, balki milliy va ma'naviy qadriyatlarga sodiq shaxslar bo'lib voyaga yetadilar.

O'zbek xalqining boy madaniy merosi, ayniqsa Sharq mutafakkirlari — Abu Nasr Forobiy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy kabi buyuk allomalarning musiqaga oid qarashlari bugungi ta'lim jarayonida katta ahamiyat kasb etadi. Ularning musiqaga bo'lgan yondashuvi nafaqat nazariy, balki amaliy va estetik tarbiyani ham o'z ichiga oladi. Ayniqsa, Jomiyning "Risolai musiqiy" asari orqali maqomlar, tovush tizimlari va ritm kabi murakkab masalalar yengil va tushunarli shaklda bayon etilgan bo'lib, bu asar musiqa fanining o'zbekona va sharqona ildizlarini chuqur o'rganish uchun muhim manbadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Shavkat Mirziyoyev "Sharq taronalari" 12-xalqaro musiqa festivalining ochilishi marosimidagi tabrik nutqidan
1. A.Abdullayev, E.Ochildiyev, A.Umarov, A.Yo'ldoshev. Madaniyatshunoslik asoslari. Toshkent 2006.
2. Vohidova N.H. Sharq mutafakkirlarining ta'limiy-axloqiy qarashlari/Oliy ta'lim/Vысшее образование. 2008. 8.
3. Z.B.Jalilov. Sharq mutafakkirlari merosini o'rganishning didaktik metodlari. Zamonaviy ta'lim jurnali. 2017 yil, 5-son.
4. M.Hamdanova. Ma'naviyat asoslari. T.: "Fan va texnologiya", 2008.
5. M.Xajieva. Xoja Ahmad Yassaviyning ma'naviy-tarbiyaviy qarashlari. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. T.: 2004.
6. M.Shoxadjayev. Burxoniddin Marg'inoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlari. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. T.: 2006
7. Botirova X.T. In the practice of instrumental performance, students are taught to think independently and formation of features of creativity // MIDDLE

- EUROPEAN SCIENTIFIC BULLETIN ISSN 2694-9970 118 Middle European Scientific Bulletin, Volume 33. -P. 52-58.
8. Botirova X.T. Scientific and theoretical views of central asian thinkers in music // Procedia of Theoretical and Applied Sciences Volume 4 | Feb 2023 ISSN: 2795-5621. Available: <http://procedia.online/index.php/applied/index>. -P. 54-59.
 9. Botirova X.T. The Role of Pop Art in the Education of Students-Youth in the Spirit of Morality and Patriotism // Web of Scholars: Multidimensional Research Journal (MRJ) Volume: 01 Issue: 07 | 2022 ISSN: (2751-7543) <http://innosci.org>. -P. 87-90.
 10. Botirova X.T. Activities of the "History and Criticism of Music" Department During the Years of Independence // MIDDLE EUROPEAN SCIENTIFIC BULLETIN ISSN 2694-9970 118 Middle European Scientific Bulletin, Volume 33 | Feb-2023 <https://cejsr.academicjournal.io> -P. 118-121.
 11. Botirova X.T. Aram xachaturian ijodida balet janr // “Лучшие интеллектуально‘е исследования” Част-9_ Том-1_ Ноябрь - 2023./ <http://web-journal.ru/> -B. 119-124.
 12. Botirova X.T. Cholg‘u ijrochiligi tarixini tarbiyaviy ahamiyati // Yangi O‘zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o‘rni va rivojlanish omillari. 1-to‘plam Noyabr-2023. -B. 106-110.